

TUTKAL VE ÇİMENTO ESASLI ALTERNATİF BİR BASKI RESİM YÖNTEMİNİN SANAT EĞİTİMİ BAĞLAMINDA DEĞERLENDİRİLMESİ

AN EVALUATION OF A GLUE- AND CEMENT-BASED ALTERNATIVE
PRINTMAKING METHOD FOR ART EDUCATION

Doç. Dr. Umut Demirel

Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi,
Güzel Sanatlar Fakültesi, Resim Bölümü
umut.demirel@hbv.edu.tr

ORCID ID: 0009-0008-6240-3805

MAKALE GELİŞ TARİHİ: 24 Şubat 2026 • YAYIMA KABUL TARİHİ: 9 Mayıs 2026

Öz

Bu araştırma, baskı resim eğitiminde geleneksel yöntemlere ekonomik ve güvenli bir alternatif olarak “tutkal ve çimento esaslı baskı yüzeyi” geliştirmeyi ve değerlendirmeyi amaçlamaktadır. Eylem araştırması yaklaşımıyla yürütülen çalışmada, farklı karışımlar test edilmiş ve elde edilen kalıplardan baskılar alınmıştır. Bulgular, yöntemin düşük maliyetli, güvenli ve kolay uygulanabilir olduğunu göstermiştir. Ayrıca, yüzeyin dokusal zenginlik sunarak deneysel baskı resim uygulamalarını desteklediği tespit edilmiştir. Sonuç olarak bu yöntem, malzeme ve atölye olanakları kısıtlı kurumlar için sürdürülebilir, erişilebilir ve yaratıcı deneyimleri zenginleştiren bir model olarak önerilmektedir.

Abstract

This study aims to develop and evaluate a “glue and cement-based printing surface” as an economical and safe alternative to traditional printmaking techniques in art education. Conducted using an action research approach, the study tested various mixtures and produced prints from the prepared plates. The findings indicate that the method is cost-effective, safe, and easy to prepare. Furthermore, it was determined that the surface offers textural richness and supports experimental printmaking practices. Consequently, the glue and cement-based printing method is proposed as a sustainable and accessible application model for institutions with limited material and workshop facilities, enriching students’ creative experiences.

Anahtar Kelimeler: Baskı resim eğitimi, alternatif baskı resim, tutkal esaslı baskı kalıbı, çimento esaslı baskı yüzeyi

Key Words: Printmaking education, alternative printmaking, glue-based printing plate, cement-based printing surface

GİRİŞ

Baskı resimsanatının ortaya çıkışı, kâğıdın icadıyla doğrudan ilişkilendirilmektedir. İpek baskı, ağaç baskı, linol baskı, taş baskı ve gravür gibi tekniklerle hazırlanan kalıplar aracılığıyla kâğıt ya da farklı yüzeyler üzerine aktarılan kompozisyonlar özgün baskı resim olarak tanımlanmaktadır. Baskı tekniğinin kökeni Kore ve Çin'e dayandırılmakla birlikte, 1450'li yıllarda Almanya'da uygulanmaya başlanması matbaacılığın gelişiminde önemli bir dönüm noktası oluşturmuştur. Mısır kültüründen başlayarak Çin, Sümer ve Hitit uygarlıklarına kadar uzanan tarihsel süreçte çoğaltmaya dayalı görsel aktarımın geliştiği görülmektedir. MÖ 105 yılında kâğıdın icadıyla birlikte sistematik bir üretim alanı kazanan bu sanat dalı köklü bir geçmişe sahiptir (Pekmezci, 1992, s.10).

Özgün baskı resim, çoğaltma ilkesine dayanmasına karşın sanatçının üretim sürecine doğrudan müdahalesi nedeniyle özgünlük niteliğini koruyan bir sanat pratiğidir. “Baskı” kavramı çoğaltmayı ifade ederken, “özgünlük” sanatçının tasarım, kalıp oluşturma ve baskı aşamalarındaki bireysel kararlarıyla ortaya çıkmaktadır. Sanatçı, kompozisyonun oluşturulmasından kalıbın hazırlanmasına kadar tüm süreci yöneterek her baskıyı sanatsal üretimin bir parçası hâline getirir. Bu nedenle özgün baskı resimde çoğaltım mekanik bir tekrar değil, kontrollü ve bilinçli bir yeniden üretim süreci olarak değerlendirilir. Deneyisel arayışlar sonucunda ulaşılan görsel çözümleme, kalıbın çoğaltıma hazır hâle gelmesiyle tamamlanır (akt. Nemlioğlu, 2021, s.78, s.79).

Problem Durumu

Geleneksel gravür süreçlerinde kullanılan nitrik asit, demir klorür ve solvent bazlı kimyasallar, uygulayıcı sağlığını riske atmanın yanı sıra yüksek maliyetleri nedeniyle bu alana erişimi sınırlandırmaktadır. Sanat eğitimi bağlamında bu kısıtlılık; öğrencilerin baskı resim tekniklerini deneyimleme sıklığını azaltmakta, üretim sürecinin sürekliliğini kesintiye uğratmakta ve yaratıcı deneme olanaklarını daraltmaktadır. Atölye altyapısına olan bu bağımlılık, derslerin pedagojik işlevini zayıflatarak uygulamaları çoğu zaman yalnızca ‘gösterim’ düzeyinde bırakmaktadır. Sonuç olarak baskı resim eğitimi, teknik olarak öğretilbilse de sürdürülebilir bir üretim alanı niteliği kazanamamaktadır. Bu araştırma; söz konusu sorunlara çözüm olarak sağlık riski oluşturmayan, düşük maliyetli ve atölye altyapısına minimum bağımlılık gösteren ‘tutkal ve çimento esaslı’ alternatif bir yöntemin pedagojik uygulanabilirliğini ortaya koymayı amaçlamaktadır.

Literatürde toksik olmayan baskı (non-toxic printmaking) yaklaşımlarına ilişkin çeşitli öneriler bulunmakla birlikte, bu yöntemlerin önemli bir bölümü hâlen özel ekipman gerektirmekte veya geleneksel tekniklerin yalnızca

kimyasal aşamasını değiştirmekle sınırlı kalmaktadır. Bu nedenle hem sağlık riski oluşturmayan, hem düşük maliyetli, hem de atölye altyapısına minimum bağımlılık gösteren alternatif bir baskı resim yönteminin geliştirilmesi ve pedagojik uygulanabilirliğinin değerlendirilmesi önemli bir araştırma gereksinimi olarak ortaya çıkmaktadır.

Araştırmanın Amacı

Bu araştırmanın amacı, geleneksel gravür (çukur baskı) tekniklerine alternatif olarak geliştirilen tutkal ve çimento esaslı baskı yönteminin teknik, ekonomik ve pedagojik açıdan uygulanabilirliğini incelemektir. Çalışmada önerilen yöntemin yüzey etkisi üretme kapasitesi, tekrar üretilebilirliği, malzeme maliyeti ve uygulama süresi bakımından geleneksel gravür teknikleriyle karşılaştırılması hedeflenmektedir.

Bu doğrultuda araştırma, kimyasal madde kullanımını azaltan alternatif bir baskı resim uygulamasının sanat eğitimi ortamlarında sürdürülebilir bir üretim modeli oluşturup oluşturamayacağını ortaya koymayı amaçlamaktadır. Ayrıca yöntemin atölye bağımlılığını azaltma, öğrenci erişilebilirliğini artırma ve yaratıcı deneme süreçlerini destekleme potansiyeli değerlendirilmektedir.

Araştırma Soruları

1. Tutkal ve çimento esaslı baskı yöntemi, yüzey dokusu ve ton değerleri bakımından geleneksel gravür tekniği ile karşılaştırılabilir sonuçlar üretmekte midir?
2. Önerilen yöntem, tekrar baskı alınabilirliği açısından sürdürülebilir bir üretim olanağı sağlamakta mıdır?
3. Önerilen yöntemin uygulama süresi ve malzeme maliyeti, geleneksel gravür tekniklerine göre daha düşük müdür?
4. Yöntem, sanat eğitimi ortamlarında atölye altyapısına bağımlılığı azaltan uygulanabilir bir alternatif olarak değerlendirilebilir mi?
5. Yöntem, toksik madde kullanımını azaltarak güvenli çalışma ortamı sağlamaya katkı sunmakta mıdır?

Özgün Baskı Resmin Tarihçesi

İnsanlığın en erken dönemlerinde kaya, boynuz ve kemik gibi sert yüzeylere yapılan kazımlarla başlayan görsel ifade biçimleri, baskı sanatının ilksel kökenlerini oluşturur. Bu süreçte Sümerlerin M.Ö. 2000’li yıllarda kil yüzeylerde kullandığı silindir mühürler, baskının ilk sistematik örnekleri olarak kabul edilmektedir. “Baskı sanatının teknik anlamda yükselişi; kâğıdın MS 105 yılında Çin’de Ts’ai Lun tarafından icadı ve Doğu Asya’da ahşap mühürlerin ipek yüzeylere basılmasıyla mümkün olmuştur (Kıran, 2016, s.56).”

Avrupa’da 15. yüzyıldan itibaren sert ahşap, demir ve çelik plakaların kalıp malzemesi olarak kullanılmasıyla özgün baskı sanatının temelleri atılmıştır. Başlangıçta zanaatkârlar ve kuyumcular tarafından “bören” adı verilen kazıma aletleriyle uygulanan bu teknikler, zamanla sanatsal bir derinlik kazanmıştır. 1400’lü yıllarda zırh süslemeciliğinden devşirilen “asitle yedirme” (etching) tekniği, 17. yüzyılda Jacques Callot ve özellikle Rembrandt’ın müdahaleleriyle ton zenginliği ve estetik bir olgunluğa ulaşmıştır (Bacaksız, 2009, s. 11, s. 12).

18. yüzyılın sonunda Alois Senefelder tarafından geliştirilen taş baskı (litografi), baskı sanatında devrim yaratmış; Francisco Goya ve Henri de Toulouse-Lautrec gibi sanatçıların elinde en üst estetik düzeyine erişmiştir. 20. yüzyıla gelindiğinde ise sanayi devrimi ve teknolojik ilerlemeler, serigrafi ve ofset gibi teknikleri sanatın merkezine taşımıştır. Özellikle 1950’li yıllarda Andy Warhol, Roy Lichtenstein ve Jasper Johns gibi isimler, serigrafi gibi endüstriyel yöntemleri kullanarak özgün baskı resmi çağdaş sanatın vazgeçilmez bir parçası haline getirmişlerdir (Bacaksız, 2009, s. 12).

Türkiye’de Baskı Resim Sanatı Tarihi Gelişimi

Türkiye’de grafik sanatların ve özgün baskı resmin temelleri, erken dönem Türk tipografisi ve İbrahim Müteferrika’nın çalışmalarıyla atılmıştır. Müteferrika’nın 1730 tarihli Tarih-i Hind-i Garbi (ahşap baskı) ve Cihannüma (metal kalıp) adlı eserleri, Türk basım tarihinde resimli kitap geleneğinin ve estetik kaygı taşıyan baskı üretiminin ilk sistemli örnekleridir (Yıldırım, 2022, s. 22).

Modern anlamda sanat eğitiminin kurumsallaşması ise Sanayi-i Nefise Mektebi bünyesinde gerçekleşmiştir. Fransız sanatçı Léopold Lévy tarafından kurulan Gravür Atölyesi, bu disiplinin akademik bir kimlik kazanmasını sağlamış; Sabri Berkel ve Fethi Kayaalp gibi isimlerle teknik çeşitlilik zenginleşmiştir. Cumhuriyet döneminde, 1928 yılında Gazi Eğitim Enstitüsü Resim-İş Bölümü’nün açılması ve Şinasi Barutçu gibi isimlerin yüksek baskı çalışmaları, bu gelişimi Anadolu ölçeğine yaymıştır (Tansuğ, 1993, s. 216).

1957 yılında kurulan Devlet Tatbiki Güzel Sanatlar Yüksek Okulu, Bauhaus ekolünü benimseyerek çağdaş baskı tekniklerini müfredatına dahil etmiştir. Mustafa Aslier öncülüğünde metal oyma, serigrafi ve litografi tekniklerinin eklenmesiyle baskı resim, kurumsal eğitim içerisinde kalıcı bir yer edinmiştir (Toprak, 2009: 11). 1970’li yıllarda uluslararası sergilerin düzenlenmesi ve 1974’ten itibaren Devlet Resim ve Heykel Sergileri’nde baskı resim dalına ödül verilmesi, bu sanat dalının görünürlüğünü ve genç sanatçıların bu alana ilgisini artıran kritik dönüm noktaları olmuştur (Toprak, 2009, s. 11, s. 12).

ÖZGÜN BASKI RESİM

Baskı teknikleri insanlık tarihi kadar eski olup matbaanın icadından fotoğraf teknolojisinin kullanımına kadar birçok kırılma noktasıyla gelişmiştir. Özgün baskı resimde kullanılan tekniklerin bir bölümü gereksinimlerden ya da rastlantısal denemelerden doğmuş, bir bölümü ise uzun deneysel süreçlerin sonucunda ortaya çıkmıştır. Deney ve yeniliğe açık yapısı nedeniyle özgün baskı resim günümüzde önemli bir sanatsal ifade alanı olarak kabul edilmektedir. Kalıplar aracılığıyla kâğıt ya da farklı yüzeylere aktarılan, sınırlı sayıda çoğaltılan ve sanatçı imzasıyla doğrulanan eserler özgün baskı resim olarak tanımlanmaktadır. Uluslararası literatürde stampa, estampe ve original druckgraphik gibi adlarla anılan bu kavram Türkiye’de 1972 yılında Mustafa Aslier tarafından kullanılmaya başlanmıştır (Kaynar Tanır, 2017, s.112). Sanatsal amaçlı özgün baskı uygulamalarının Rönesans döneminde belirginleştiği görülmektedir. Ugo da Carpi, Albrecht Dürer ve Lucas Cranach gibi sanatçılar 15. yüzyılda alana önemli katkılar sunmuştur (akt. Kalaycı, 2022 s.9). Toplumsal ve teknolojik gelişmeler sanatın ifade biçimlerini dönüştürmüş, sanatçılar yeni anlatım arayışlarına yönelmiştir. Özellikle 20. yüzyılda düşünsel içeriklerin ön plana çıkmasıyla birlikte baskı resimde deneysel yaklaşımlar artmış; farklı kalıp kullanımları, el ile renklendirme ve çok renkli baskı uygulamaları yaygınlaşmıştır. Dışavurumculuk akımı sanatçıları da biçim bozma ve özgür yorumlarla baskı resim dilini genişletmiştir (Kaynar Tanır, 2017,s.38).

Uluslararası Gravür Kongresi’nde (1937) özgün baskı terimi sanatçı tarafından hazırlanan kalıplardan, mekanik ya da fotomekanik müdahale olmaksızın elde edilen baskılar için kullanılmıştır. ABD Baskı Konseyi’nin tanımında da sanatçının görüntüyü doğrudan yüzeye aktarması ve son baskıyı onaylaması özgünlük ölçütü olarak belirtilmektedir (Bacaksız, 2009: 11). Geleneksel yaklaşımlardan deneysel arayışlara uzanan süreçte özgün baskıresim çok yönlü bir yapıya dönüşmüştür. Günümüzde sanatçılar kolaj anlayışıyla farklı yüzeyleri bir araya getirmekte ve yeni ifade olanakları geliştirmektedir. 20. ve 21. yüzyıldaki teknolojik gelişmeler bu dönüşümü hızlandırmış, sanat eğitimi programlarının da çağdaş sanat anlayışına göre yeniden yapılandırılmasını gerekli kılmıştır. Öğrencilerin farklı malzeme ve tekniklerle üretim yapmaları yaratıcı düşünme becerilerini geliştirmekte ve disiplinler arası öğrenmeyi desteklemektedir (Aslan ve Akalın, 2020, s.134, s.1347). Özgün baskı resim günümüzde hem geleneksel yöntemlerle hem de teknolojik olanaklarla sürdürülebilir bir üretim alanıdır (Gürler ve diğerleri., 2019, s.410). Dijital üretim ve el müdahalesinin birlikte kullanılması baskı sanatının deneysel yönünü güçlendirmiş ve estetik sınırlarını genişletmiştir (Fırıncı, 2013, s.128). Türkiye’de güzel sanatlar fakültelerinde sürdürülen özgün baskı resim atölyeleri, farklı tekniklerin

uygulanmasına olanak sağlayarak alanın gelişimine katkıda bulunmakta ve sanatçı yetiştirilmesinde önemli rol oynamaktadır. Bu durum özgün baskı resmin sanat eğitimi içindeki yerini daha belirgin hâle getirmektedir.

BASKI RESİM TEKNİKLERİ

Özgün baskı resim, farklı uygulama biçimleri ve teknik özellikleriyle genel olarak litografi (düz baskı), serigrafi (şablon baskı), gravür (çukur baskı) ve yüksek baskı olmak üzere dört ana grupta incelenmektedir. Bu teknikler görsel öğelerin çeşitli yüzeylere aktarılmasını sağlarken sanatçıya farklı estetik ve anlatım olanakları sunar. Her yöntemin kendine özgü malzeme ve uygulama süreçleri bulunmakta, bu durum sanatçının yaratıcı denemelerine ve kişisel üslubunu geliştirmesine imkân tanımaktadır. Böylece özgün baskı resim hem teknik hem de ifade bakımından sürekli dönüşen bir alan niteliği taşımaktadır. Yüksek baskı tekniği, yüzeyin oyularak alçaltılan bölümlerinin mürekkep almaması ve yüksek kalan alanların imajı oluşturması prensibine dayanır. Genellikle ahşap bloklar kullanılsa da muşamba, plastik ya da benzeri oyulabilir malzemeler de tercih edilebilmektedir. Renkli baskılarda tek kalıpla ardışık baskılar yapılabileceği gibi her renk için ayrı kalıp hazırlanarak daha kontrollü sonuçlar elde edilebilir.

Serigrafi baskı, gerilmiş ipek ya da sentetik dokulu elek üzerinden gerçekleştirilen şablon temelli bir yöntemdir. Boyanın geçmesi istenmeyen alanlar kapatılır, açık alanlardan mürekkep rakle yardımıyla yüzeye aktarılır. Farklı malzeme ve kimyasallarla çeşitli dokular ve renk etkileri elde edilebilmesi nedeniyle hem sanatsal hem endüstriyel üretimde yaygın olarak kullanılmaktadır (Türkmen, 2010, s.4). Düz baskı tekniklerinden monotip, metal ya da cam yüzeye sürülen boyanın kâğıda tek seferde aktarılması esasına dayanır ve yinelenemeyen özgün baskılar üretir. Litografi ise yağ ve suyun birbirini itmesi prensibine dayalı kimyasal bir süreçtir; yüzeyde fiziksel oyma yapılmadan imaj oluşturulur ve baskı alınır. Bu yönüyle sanatçıya hassas ve zengin anlatım olanakları sunar. Gravür (çukur baskı) tekniğinde ise oyuk alanların mürekkebi tutması esas alınır. Metal levha üzerine araçlarla ya da asitle oluşturulan çizgi ve çukurlar mürekkeple doldurulur, yüzey temizlendikten sonra nemli kâğıt yüksek basınçlı presle bastırılarak imaj elde edilir (Gölönü ve Fidan, 1989 s.8,s.20). Bu yöntem tarih boyunca çoğaltılabilir ve estetik nitelikli eser üretiminde önemli bir rol oynamıştır (Can, 2008, s.41).

YÖNTEM: “Eylem Araştırması”

“Hasan Pekmezci tarafından geleneksel çukur baskıya alternatif olarak geliştirilen ‘Tutkal ve Çimento Esaslı Baskı’ yönteminin incelendiği bu çalışmada, nitel araştırma desenlerinden ‘Eylem Araştırması’ modeli kullanılmıştır. Sanat eğitimindeki maliyet ve toksisite sorunlarını gidermeyi amaçlayan bu çalışma; eylem araştırması basamaklarına uygun şekilde planlama, uygulama ve gözlem süreçleriyle yürütülmüştür (Yıldırım ve Şimşek, 2016, s.295, s.298).

İlk aşamada; çağdaş baskı resimde sürdürülebilirlik, toksik olmayan teknikler ve alternatif kalıp yüzeylerine ilişkin literatür taraması yapılarak uygulama süreci planlanmıştır. İkinci aşamada; farklı yüzeyler üzerinde çizim, doku oluşturma ve baskı denemeleri gerçekleştirilmiş; farklı kâğıt ve boya türlerinden elde edilen sonuçlar karşılaştırılmıştır. Son aşamada ise üretilen baskılar; yüzey niteliği, ton değerleri, tekrar üretilebilirlik ve çevresel etki açısından değerlendirilerek geleneksel tekniklerle karşılaştırmalı olarak yorumlanmıştır (Creswell, 2014, s.211, s.240).”

Uygulama Basamakları ve Teknik Süreç

Geliştirilen tutkal ve çimento esaslı baskı yöntemi, geleneksel gravürdeki metal plaka hazırlığına (asit indirme, kazıma vb.) alternatif olarak yüzeyde katman oluşturma (additif/eklemeci) prensibine dayanmaktadır. Uygulama süreci şu teknik aşamalardan oluşmaktadır:

Kalıp Hazırlığı ve Yüzey Oluşturma: Yöntemin temelini, taşıyıcı bir yüzey üzerine (mukavva, duralit veya atık metal plakalar) uygulanacak olan karışımın hazırlanması oluşturur.

Karışım Oranı: Standart ağaç tutkalı (PVA) içerisine, akrilik boya viskozitene ulaşana kadar ince inşaat çimentosu ilave edilir. Karışımın homojen bir yapıya kavuşması, yüzeydeki doku sürekliliği açısından kritiktir.

Yüzeye Uygulama: Hazırlanan karışım, fırça, spatula veya sünger yardımıyla taşıyıcı yüzeye aktarılır. Bu aşamada sanatçı, “resimsel” bir yaklaşımla fırça izlerini, lekesele değerleri ve rölyef etkilerini doğrudan kalıp üzerinde kurgular.

Kuruma ve Mekanik Müdahale: Karışım uygulanan plaka, ortam sıcaklığına bağlı olarak kurumaya bırakılır. Tam kuruma gerçekleştikten sonra yüzey, çimentonun verdiği sertlik sayesinde fiziksel müdahalelere açık hale gelir.

Zımparalama ve Tonlama: Kuruyan yüzeydeki aşırı yükselteler veya istenmeyen pürüzler zımpara yardımıyla giderilir. Bu işlem, baskı sırasında mürekkebin yüzeyde tutunacağı “çukur” ve “tümsek” dengesini belirler.

Mürekkepleme ve Transfer: Kalıp hazırlığı tamamlandıktan sonra baskı aşamasına geçilir:

Mürekkepleme: Yağ bazlı baskı mürekkebi, merdane veya tampon yardımıyla kalıba uygulanır. Yüzey temizliği (tarlatan veya gazete kağıdı ile) yapılarak yalnızca çukur ve dokulu alanlarda boya bırakılır.

Transfer (Baskı): Nemlendirilmiş yüksek gramajlı baskı kağıdı kalıbın üzerine yerleştirilir. Gravür presi aracılığıyla uygulanan basınçla, kalıp üzerindeki görsel veri kağıda aktarılır.

Çalışma Süreci

Araştırma üç aşamada gerçekleştirilmiştir:

Hazırlık Aşaması:

Sürdürülebilir ve toksik olmayan baskı tekniklerine ilişkin literatür incelenmiş, karşılaştırma ölçütleri belirlenmiştir (yüzey dokusu, ton değeri, tekrar baskı alınabilirliği, maliyet ve uygulama süresi).

Uygulama Aşaması:

Alternatif baskı yöntemi farklı yüzeyler (karton, ince metal ve benzeri yüzeyler) üzerinde uygulanmış ve her bir kalıptan birden fazla baskı alınmıştır. Baskılar aynı tür baskı kağıdı ve benzer boya özellikleri kullanılarak gerçekleştirilmiştir.

Değerlendirme Aşaması:

- Elde edilen baskılar aşağıdaki ölçütlere göre incelenmiştir:
- yüzey dokusu ve rölyef etkisi
- ton değerlerinin oluşumu
- tekrar baskı alınabilirliği
- uygulama süresi
- malzeme maliyeti
- kimyasal kullanım durumu

Bulgular

Araştırma kapsamında uygulanan tutkal ve çimento esaslı baskı yöntemi sonucunda elde edilen baskılar yüzey niteliği, ton değeri oluşumu, tekrar üretilebilirlik, maliyet ve uygulama süresi açısından incelenmiştir. Bulgular, geleneksel gravür tekniğinin bilinen uygulama özellikleri ile karşılaştırmalı olarak değerlendirilmiştir.

Yüzey Dokusu ve Ton Değeri

Uygulamalar sonucunda alternatif yöntemin yüzey üzerinde belirgin bir rölyef etkisi oluşturduğu gözlenmiştir. Fırça ile oluşturulan doku, baskı sırasında kâğıda aktarılmış ve gravür tekniğinde elde edilen çukur alan-ton ilişkisine benzer görsel etkiler üretmiştir. Ton geçişlerinin özellikle yarı akışkan karışımın yoğunluğuna bağlı olarak değiştiği ve kontrollü müdahale ile açık-koyu değerlerin oluşturulabildiği belirlenmiştir.

Tekrar Baskı Alınabilirliği

Aynı kalıptan birden fazla baskı alınabilmiş ve yüzey bütünlüğünün baskı sayısı arttıkça kademeli olarak azaldığı görülmüştür. Buna rağmen kalıp, kısa süreli üretim süreçleri için yeterli tekrar baskı olanağı sağlamıştır. Bu durum yöntemin eğitim ortamlarında seri denemeler yapılmasına olanak tanıdığını göstermektedir.

Uygulama Süresi

Kalıp hazırlama sürecinin geleneksel gravür tekniğine kıyasla daha kısa sürdüğü gözlenmiştir. Kimyasal aşındırma, vernikleme ve asit banyosu gibi süreçlerin bulunmaması uygulama süresini belirgin biçimde azaltmıştır. Bu durum ders süresi içerisinde kalıp hazırlama ve baskı alma işlemlerinin aynı oturumda gerçekleştirilebilmesine imkân vermiştir.

Maliyet

Kullanılan malzemelerin kolay temin edilebilir ve düşük maliyetli olduğu belirlenmiştir. Metal plaka, asit ve özel atölye ekipmanı gerektirmemesi yöntemin ekonomik açıdan erişilebilirliğini artırmıştır. Özellikle öğrenci uygulamalarında çoklu denemelerin maliyet sınırlaması olmaksızın yapılabilirdiği görülmüştür.

Sağlık ve Güvenlik

Uygulama sürecinde kimyasal aşındırıcı ve uçucu solvent kullanılmaması nedeniyle kapalı atölye ortamında güvenli çalışma koşulları sağlanmıştır. Bu durum yöntemin toksik olmayan baskı uygulamaları kapsamında değerlendirilebileceğini göstermektedir.

Tartışma

Bu araştırmada incelenen tutkal ve çimento esaslı baskı yöntemi, geleneksel gravür tekniği ile karşılaştırıldığında özellikle uygulama süresi, maliyet ve güvenli çalışma koşulları açısından belirgin farklılıklar ortaya koymuştur.

Elde edilen bulgular, kimyasal aşındırma süreçlerinin ortadan kaldırılmasının üretim sürecini kısalttığını ve uygulamanın ders süresi içinde gerçekleştirilebilir hale geldiğini göstermektedir. Bu durum, baskı resim eğitiminde süre kısıtı nedeniyle yaşanan uygulama sınırlılıklarını azaltabilecek bir özellik olarak değerlendirilebilir.

Yüzey dokusu ve ton değerleri açısından değerlendirildiğinde yöntemin gravür tekniğinin birebir karşılığı olmadığı, ancak benzer görsel etkiler üretebildiği görülmüştür. Özellikle rölyef etkisinin belirginleşmesi, yöntemi teknik bir taklitten ziyade alternatif bir ifade aracı olarak konumlandırmaktadır. Bu yönüyle yöntem, geleneksel tekniklerin yerine geçmekten çok, eğitim ortamlarında deneysel üretimi destekleyen tamamlayıcı bir uygulama olarak değerlendirilebilir.

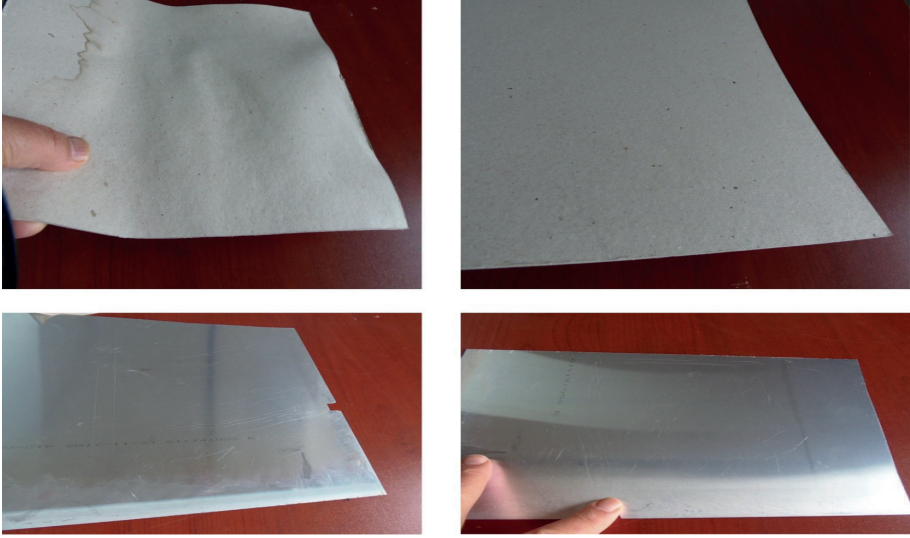
Tekrar baskı alınabilirliğinin sınırlı olması yöntemin uzun tirajlı baskı üretimi için uygun olmadığını göstermektedir. Buna karşın kısa süreli üretim ve öğrenci denemeleri için yeterli sayıda baskı elde edilebilmesi, yöntemin pedagojik kullanım açısından işlevsel olduğunu ortaya koymaktadır.

Sonuç

Araştırma sonucunda tutkal ve çimento esaslı baskı yönteminin düşük maliyetli, erişilebilir ve toksik olmayan bir alternatif baskı resim uygulaması sunduğu belirlenmiştir. Yöntemin özellikle sanat eğitimi ortamlarında öğrencilerin daha sık uygulama yapmasına olanak sağlayarak üretim sürekliliğini destekleyebileceği anlaşılmıştır.

Bu yöntemin geleneksel gravür tekniğinin yerine geçmesinden çok, başlangıç düzeyi uygulamalar ve deneysel çalışmalar için tamamlayıcı bir öğretim aracı olarak kullanılmasının daha uygun olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Atölye altyapısına bağımlılığı azaltması ve güvenli çalışma ortamı sağlaması bakımından eğitim kurumlarında uygulanabilir bir model sunduğu değerlendirilmektedir.

Gelecek çalışmalarda yöntemin farklı yüzey türleri ve boya özellikleri ile uzun süreli dayanıklılık açısından incelenmesi önerilmektedir.

Görsel 1. Bir karton yüzey ve İnce alüminyum levha veya ince teneke

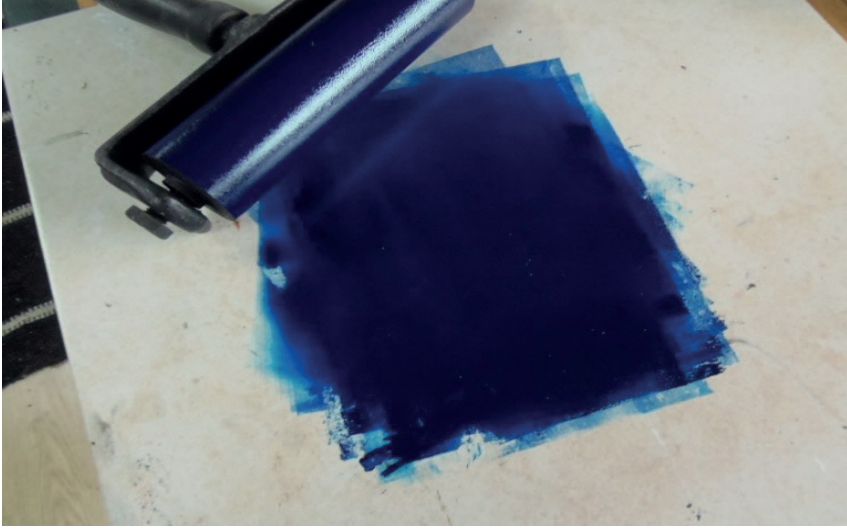
“Alternatif baskı yöntemi için taşıyıcı yüzey olarak karton (Görsel 1.1), ince alüminyum levha (Görsel 1.2) veya ince teneke (Görsel 1.3) tercih edilebilmektedir.”

Görsel 2. Ağaç tutkalı (PVA) ve inşaat çimentosunun, akrilik boya kıvamına (viskozitesine) gelene kadar karıştırılması gösterilmektedir.

“Taşıyıcı malzeme belirlendikten sonra; ağaç tutkalı ve inşaat çimentosu, akrilik boya viskozitesine ulaşana kadar karıştırılarak fırça yardımıyla yüzeye uygulanır. Bu karışım, yüzeyde açık-koyu lekeler oluşturacak şekilde sanatsal kompozisyon doğrultusunda kurgulanır. Dokusal zenginlik sağlamak amacıyla yer yer rölyef etkisi yaratacak yoğunlukta uygulama yapılmalıdır. Tasarım süreci tamamlanan plaka, baskı aşamasında formun bozulmaması ve dağılmaması için tam kurumaya bırakılır. Kuruma işleminin ardından yüzeydeki aşırı yükseltiller

zımpara yardımıyla tesviye edilir. Bu aşamadan sonra hazırlanan yüzey, geleneksel gravür baskıdaki çinko plakaya eşdeğer olarak ‘baskı kalıbı’ veya ‘plaka’ şeklinde adlandırılır. Eş zamanlı olarak baskı süreci için uygun bir zemin (mermer, cam veya seramik levha) üzerinde merdane yardımıyla mürekkep hazırlığı yapılır.”

Görsel 3. Mürekkep Hazırlığı ve Uygulama

“Hazırlanan tasarım üzerine baskı mürekkebi uygulanır. Mürekkebin yüzeye nüfuz etmesi için uygulama sonrası yaklaşık otuz dakika, tercihen daha uzun bir süre (bir güne kadar) beklenmelidir. Bu süreçte baskı için gerekli olan yüksek gramajlı kâğıtlar nemlendirilerek hazır hale getirilir. Mürekkepleme işlemi yinelenen kalıp, transfer aşaması için baskı presinin yatağına yerleştirilir.”

Görsel 4. Hasan Pekmezci, Çimento Esaslı Baskı Kalıbı, 2016.

“Kalıbın üzerine önceden nemlendirilmiş yüksek gramajlı baskı kâğıdı yerleştirilir. Baskı keçesi en üst katman olacak şekilde hazırlanan bu istif, baskı presinin merdanelerinden geçirilir. Keçe aracılığıyla uygulanan homojen basınç sayesinde, kalıp üzerindeki mürekkep kâğıda transfer edilerek görselin aktarımı sağlanmaktadır.

Görsel 5. Hasan Pekmezci, *İsimsiz Özgün Baskı* resim, 2009, 50 x 25 cm, Sanatçı Koleksiyonu, Ankara, Türkiye.

“Baskı kalıbına yeniden merdane yardımıyla mürekkep uygulanarak, tiraj planlaması doğrultusunda ardışık baskılar alınmaya devam edilir. Geliştirilen bu yöntem, çok renkli uygulamalarda özgün görsel sonuçlar sunmaktadır. Örneğin; iki renkli bir kompozisyon kurgulanırken, plaka üzerindeki tasarım kurduktan sonra açık renkli mürekkep fırça yardımıyla çukur alanlara yedirilir. Plaka yüzeyi katlanmış gazete kâğıdı ile silinerek yalnızca yüksekte kalan alanlar temizlenir; bu aşamada çukur alanlardaki mürekkebin korunması esastır. Ardından plaka üzerine merdane ile koyu renk (siyah) mürekkep uygulanarak baskı işlemi gerçekleştirilir. Çok renkli çalışmalarda farklı kalıpların üst üste basılmasıyla zengin katmanlar ve renk etkileri elde edilebilmektedir. Bu yöntemde fırça kullanımının yarattığı estetik etki, geleneksel gravür veya

serigrafi tekniklerinden farklı bir karakteristik yapı sergiler. Ayrıca kâğıt yüzeyinde oluşan belirgin rölyef etkisi, çalışmanın plastik değerini artırmaktadır. Önerilen bu teknik; asit ve yüksek maliyetli çinko plaka gibi materyallere gereksinim duyulmadan, gravür presinin boyutlarına bağlı olarak geniş ölçekli üretim yapma olanağı tanımaktadır.”

SONUÇ VE ÖNERİLER

Özgün baskı resim üretiminde tarihsel olarak kullanılan geleneksel gravür teknikleri, metal yüzeylerin kimyasal ajanlarla aşındırılmasına dayandığı için sanatçı sağlığı ve ekosistem üzerinde çok boyutlu riskler barındırmaktadır. Geleneksel indirme (etching) süreçlerinde kullanılan nitrik asit, demir klorür ve solvent bazlı kimyasallar; akut toksik reaksiyonların yanı sıra uzun süreli maruziyetlerde ciddi solunum yolu hastalıklarına ve kimyasal tahribatlara yol açabilmektedir. Ayrıca, bu süreçlerde açığa çıkan ağır metal iyonlarının bertaraf edilme zorluğu, sürdürülebilir bir sanat üretimi paradigması önünde yapısal bir engel teşkil etmektedir.

Bu araştırma kapsamında ele alınan tutkal ve çimento esaslı alternatif baskı yöntemi, geleneksel yöntemlerin barındırdığı bu toksikolojik ve ekonomik risklere karşı nitelikli bir çözüm önerisi sunmaktadır. Yapılan deneysel uygulamalar ve akademik çalıştaylar neticesinde elde edilen sonuçlar aşağıda maddeler halinde özetlenmiştir:

Sağlık ve Güvenlik: Ağaç tutkalı ve inşaat çimentosu gibi erişilebilir malzemelerin kullanımı, atölye ortamında zararlı gaz salınımını ve asit kullanımını tamamen ortadan kaldırmıştır. Bu durum, “zehirsiz baskı” (non-toxic printmaking) ilkeleriyle tam uyum göstermektedir.

Maliyet ve Erişilebilirlik: Metal plaka (bakır, çinko vb.) ve asit maliyetleri ile kıyaslandığında, tutkal ve çimento bazlı matris hazırlama sürecinin son derece düşük maliyetli olduğu saptanmıştır. Özellikle Güzel Sanatlar Fakültelerindeki öğrencilerin sosyoekonomik profili dikkate alındığında, bu yöntemin sanat eğitiminin demokratikleşmesine ve üretim miktarının artmasına katkı sağladığı gözlemlenmiştir.

Teknik ve Estetik Yeterlilik: Geliştirilen yöntemin, geleneksel gravürün karakteristik özellikleri olan dokusal zenginlik, lekesele derinlik ve rölyef etkilerini başarıyla simüle edebildiği görülmüştür. Yüzeyin kurumadan önce müdahaleye açık olması ve kuruduktan sonra fiziksel (zımpara, kazıma vb.) müdahalelere izin vermesi, sanatçıya yüksek bir görsel kontrol ve deneysel özgürlük alanı tanımaktadır.

Sürdürülebilirlik ve Pedagoji: Yöntemin Anadolu, Selçuk, Gazi ve Balıkesir Üniversitelerinde gerçekleştirilen uygulamalı gösterimlerinde, pedagojik açıdan kolay öğrenilebilir ve hızlı sonuç alınabilir olduğu teyit edilmiştir. Bu durum, yöntemin sınırlı atölye imkanlarına sahip kurumlarda dahi özgün baskı eğitiminin sürdürülebilirliğini desteklediğini göstermektedir.

Sonuç olarak, asit bazlı tekniklerin yarattığı çevresel ve sağlık temelli risklerin azaltılması amacıyla tutkal ve çimento esaslı alternatiflerin baskı resim müfredatlarına entegre edilmesi, disiplinin çağdaş ve sorumlu bir üretim stratejisine dönüşmesine katkı sunacaktır. Bu tür yenilikçi yaklaşımların akademik platformlarda teşvik edilmesi, hem sanat eğitiminin maliyet yükünü hafifletecek hem de disiplinin deneysel sınırlarını genişleterek yeni bir estetik dilin oluşmasına zemin hazırlayacaktır.

KAYNAKÇA

- Aslan, M., & Akalın, G. (2020). Özgün baskı resim derslerinde disiplinler arası yaklaşımların akademik başarıya etkisi. *Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 40(3), 1343–1359.
- Bacaksız, E. (2009). Özgün baskı tekniklerinin incelenmesi (Yüksek lisans tezi). Marmara Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Can, M. (2008). Baskı resim teknikleri ve uygulamaları. Erzurum: Atatürk Üniversitesi Yayınları.
- Creswell, J. W. (2014). *Research design: Qualitative, quantitative, and mixed methods approaches* (4th ed.). Sage Publications.
- Fırıncı, M. (2012). Dijital çağda geleneksel baskı resim ve teknikler arası geçiş (melezleşme). *Sanat & Tasarım Dergisi*, 4(4), 127–135.
- Gölönü, S., & Fidan, M. (1989). Baskıresim. Milli Eğitim Basımevi.
- Gürler, (Z)., Doyran, (Y. E)., ve Yılmaz, (B). (2019). Özgün baskı resim sanatı üzerine bir araştırma. *Tykhé Sanat ve Tasarım Dergisi*, 4(6), 408–429.
- Kaynar Tanır, A. (2017). Baskıresim eğitime yönelik atölye dışı öğrenme ortamları ve öğrenme materyalleri: Bir eylem araştırması örneği. *Yedi: Sanat, Tasarım ve Bilim Dergisi*, 17, 111–131.
- Kıran, H. (2016). Çağdaş baskı resim sanatına genel bir bakış. *Sanat ve Tasarım Dergisi*, 6(1), 54-77.
- Nemlioğlu, F. (2021). Özgün baskıresimde deneysel yaklaşımlar. (Aktarılan eser: Aslıer, M., 2009) .
- Pekmezci, H. (1992). Tüm yönleri ile serigrafi: İpek baskı. İlke Yayıncılık.
- Tansuğ, S. (1993). Türk resim sanatı. Remzi Kitabevi.
- Toprak, E. (2009). Türkiye’de özgün baskı resim sanatının gelişiminde etkileyen önemli kurumlar (Yüksek lisans tezi). Marmara Üniversitesi, Güzel Sanatlar Enstitüsü, İstanbul.
- Türkmen, F. E. (2010). Baskı resimde yeni bir yüz: Vitreoğrafi (Yüksek lisans tezi). Anadolu Üniversitesi, Güzel Sanatlar Enstitüsü, Eskişehir.
- Yıldırım, A., & Şimşek, H. (2016). Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri. Seçkin Yayıncılık.
- Yıldırım, M. (2022). Türk basım tarihi ve estetik üretim. Gece Kitaplığı.